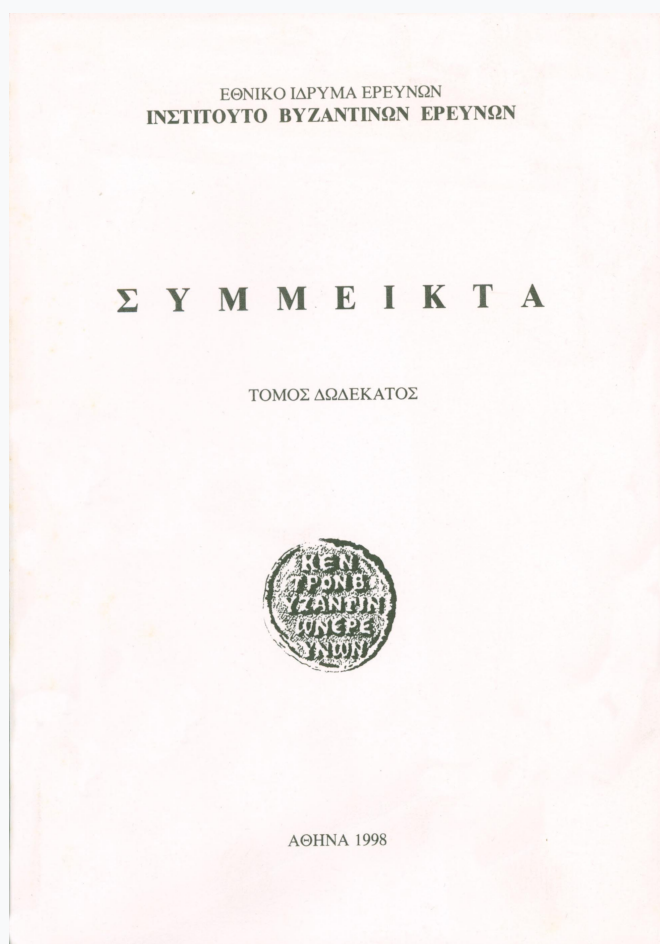

Byzantina Symmeikta

Vol 12 (1998)

SYMMEIKTA 12

Ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος καὶ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης. Μοναστηριακὸς Βίος καὶ Πολιτική

Ελεωνόρα ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

doi: [10.12681/byzsym.845](https://doi.org/10.12681/byzsym.845)

Copyright © 2014, Ελεωνόρα ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ Ε. (1998). Ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος καὶ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης. Μοναστηριακὸς Βίος καὶ Πολιτική. *Byzantina Symmeikta*, 12, 43–55. <https://doi.org/10.12681/byzsym.845>

ΕΛΕΩΝΟΡΑ ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ

Ο ΜΑΓΙΣΤΡΟΣ ΘΕΟΚΤΙΣΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ
ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΟΣ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Στίς 31 Ὀκτωβρίου 802 ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἀνετράπη ὕστερα ἀπὸ πραξικόπημα, ἐπικεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἦταν ὁ μέχρι τότε λογοθέτης τοῦ γενικοῦ Νικηφόρος. Ἀνάμεσα στοὺς πραξικοπηματίες συγκαταλεγόταν ὁ πατρίκιος καὶ κυαίστωρ Θεόκτιστος¹. Τό ἰδιαίτερα φιλικό πρὸς τὴν αὐτοκράτειρα Εἰρήνη κείμενο τοῦ Θεοφάνη σκιαγραφεῖ μέ λεπτομέρειες *τῆς ἐλεεινῆς ἡμέρας ἐκείνης τὰ ἀκαλλῆ ρήματα* καὶ ἀναφέρεται στὴν ἀχαριστία πού ἐπέδειξαν οἱ πραξικοπηματίες πατρίκιοι πρὸς τὴν εὐεργέτιδά τους, ἡ ὁποία τοὺς εἶχε γεμίσει χρυσάφι *πλείσταυς δωρεαῖς*. Ὅσοι ἔλαβαν μέρος στό πραξικόπημα δέν εἶχαν λόγους νά εἶναι δυσσαρεστημένοι μέ τὴν Εἰρήνη, καὶ ὀρισμένοι ἐκτιμώντας τὰ γεγονότα εἶχαν τόσο ξαφνιαστεῖ πού νόμιζαν ὅτι ὄνειρεῦνται². Οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ χρονογράφου, πού διαπνέεται ἀπὸ φλογερὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου Α΄³, φαίνεται ὅτι ἀπηχοῦν τὴν ἀντίδραση τῆς ἀκραΐας μοναστικῆς παράταξης, γι' αὐτό ἄλλωστε καὶ δίνεται ἔμφαση στό γεγονός ὅτι ἡ ἐκπτωτὴ αὐτοκράτειρα ἔμεινε χωρὶς καμμία ὑποστήριξη.

Ἀπὸ τίς πρῶτες μαρτυρίες συνάγεται ὅτι ὁ πατρίκιος καὶ κυαίστωρ⁴ Θεόκτιστος, μολονότι ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς συνεργάτες τῆς αὐτοκράτειρας Εἰρήνης, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁ νέος αὐτοκράτορας Νικηφόρος Α΄, ὑποστήριξε τὸν τελευταῖο στὴν προσπάθειά του νά ἀνέλθει στὸν αὐτοκρατορικό θρόνο. Δέν

¹. *συνῆσαν δὲ αὐτοῖς καὶ Λέων πατρίκιος ὁ Σεραντάπηχος καὶ Γρηγόριος πατρίκιος ὁ τοῦ Μουσουλακίου καὶ Θεόκτιστος πατρίκιος καὶ κυαίστωρ*. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 476 (ἐκδ. C. DE BOOR, *Theophanis Chronographia*, τόμ. I, Λυψία 1883, ἀνατ. Νέα Ὑόρκη 1980).

². ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 477.

³. H. HUNGER, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner*, τόμ. Α΄, Μόναχο 1978, 335-336.

⁴. Γιὰ τὸ ἄξιωμα τοῦ κυαίστορος βλ. N. OIKONOMIDÈS, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Παρίσι 1972, 321.

είναι λοιπόν τυχαίο ότι στην επόμενη χρονολογικά μνεία του ονόματός του φέρει την ιδιότητα του μαγίστρου⁵. Ός μάγιστρος μαρτυρείται σε έπιστολή του Θεοδώρου Στουδίτη, χρονολογημένη τό 808 —για την όποία θά γίνει λόγος στή συνέχεια—, αλλά δέν γνωρίζουμε από τίς πηγές τί μεσολάβησε ανάμεσα στίς δύο μνείες. Θά μπορούσαμε όμως εύλογα να υποστηρίξουμε τήν άποψη ότι ό αυτοκράτορας Νικηφόρος, μάλλον άμέσως μετά τήν άνοδό του, ανταπέδωσε τήν υποστήριξη πού του είχε προσφέρει ό πατρίκιος Θεόκτιστος, όνομάζοντάς τον μάγιστρο. Ό Θεόκτιστος, πού ως κυαίστωρ κατείχε ένα άμιγώς πολιτικό άξίωμα, δέν φαίνεται νά ήταν στρατιωτικός, όπως οί περισσότεροι μάγιστροι από τά μέσα του όγδοου αιώνα καί μετά⁶. Όστόσο, ό Θεόκτιστος ως μάγιστρος άσχολήθηκε ιδιαίτερα μέ τά πολεμικά πράγματα⁷, έστω καί άνεπιτυχώς, κάτι πού υποδηλώνει ότι οί μάγιστροι σχετίζονταν άκόμη μέ τό στρατό.

Ός μάγιστρος μαρτυρείται, όπως αναφέραμε, στην Έπιστολή άρ. 24 του Θεοδώρου Στουδίτη. Δεδομένου ότι τήν εποχή αυτή οί μάγιστροι ήταν δύο καί ότι ό ένας από τούς δύο όνομαζόταν Θεόκτιστος είναι λογικό νά υποθέσει κανείς ότι ό μάγιστρος Θεόκτιστος καί ό όμώνυμος άποδέκτης τής έπιστολής του Θεόδωρου Στουδίτη ταυτίζονται. Η έπιστολή χρονολογείται τό 808⁸ καί πραγματεύεται για άλλη μιá φορά τήν άποκατάσταση του Ίωσήφ, ό όποίος είχε τελέσει τό 795 τόν έκνομο γάμο του Κωνσταντίνου ζ' μέ τή Θεοδότη. Ό

⁵. Για τό ύψηλό άξίωμα του μαγίστρου βλ. J. B. BURY, *The Imperial Administrative System in the Ninth Century*, with a revised edition of the *Cletorologion* of Philotheos, Λονδίνο 1911, 32-33, 46· A. E. BOAK, *The Master of Offices in the Later Roman Empire*, στό A. E. BOAK - J. E. DUNLOP, *Two Studies in Late Roman and Byzantine Administration*, Νέα Ύόρκη 1924, 1-160· R. GUILLAND, *Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin. L'ordre (τάξις) des Maîtres (των μαγίστρων)*, *EEBS* 39-40, 1972-1973, 17· OIKONOMIDÈS, *Listes*, 294.

Τήν ταύτιση του πατρικίου καί κυαίστορος Θεοκτίστου μέ τόν μάγιστρο Θεόκτιστο πρώτος υπέδειξε ό C. DE BOOR, *Theophanis Chronographia*, τόμ. Β', 617. Βλ. J. B. BURY, *A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basil I (802-867)* (= *ERE*), Λονδίνο 1912, 16 σημ. 1. Βλ. καί επιπλέον τά σχόλια στην Έπιστολή άρ. 24 του Θεόδωρου Στουδίτη στή νέα υποδειγματική έκδοση από τόν G. FATOUROS, *Theodori Studitae Epistulae*, Βερολίνο 1991 [CFHB 31/1, 31/2], τόμ. Α', σελ. 164* σημ. 89. Ός δύο διαφορετικά πρόσωπα θεωρούνται από τόν Fr. WINKELMANN, *Quellenstudien zur herrschenden Klasse von Byzanz im 8. und 9. Jahrhundert*, Βερολίνο 1987 [BBA 54], 59, 63. Τίς δύο φυσιογνωμίες διαχωρίζει επίσης καί ή Ilse ROCHOW, *Byzanz im 8. Jahrhundert in der Sicht des Theophanes. Quellenkritisch-historischer Kommentar zu den Jahren 715-813*, Βερολίνο 1991 [BBA 57], 302 (= ROCHOW, *Theophanes*).

⁶. T. K. ΛΟΥΓΓΗΣ, *Δοκίμιο για την κοινωνική εξέλιξη στη διάρκεια των λεγομένων «σκοτεινών αιώνων» (602-867)*, Αθήνα 1985, 65.

⁷. Βλ. πιο κάτω σημ. 46.

⁸. FATOUROS, *Epistulae*, τόμ. Α', σελ. 165*. Σε προσεχή μελέτη θά άσχοληθώ μέ τή χρονολόγηση των έπιστολών του Θεοδώρου Στουδίτη.

αυτοκράτορας Νικηφόρος ανέλαβε την πρωτοβουλία της αποκατάστασης στην εκκλησιαστική ιεραρχία του εξόριστου μέχρι τότε Ίωσήφ και μάλιστα στη θέση του οίκονόμου της Ἀγίας Σοφίας⁹. Ἡ ἐνέργεια αὐτῆ τοῦ αυτοκράτορα ἔχει ἐρμηνευθεῖ ὡς ἐκδήλωση τῆς πρόθεσῆς του νά ἀνορθώσει τόν αυτοκρατορικό θεσμό καί νά τόν ἐνισχύσει ἐναντί τῆς ἐκκλησίας¹⁰. Ἄλλωστε, ἡ ἀνακίνηση τοῦ ζητήματος τοῦ Ίωσήφ μάλλον εὐεργετικά γιά τή βασιλεία τοῦ Νικηφόρου Α΄ ἐπενεργοῦσε, ἐφόσον ὁ αυτοκράτορας διασποῦσε μέ τόν τρόπο αὐτό τόν ἐνιαῖο εἰκονολατρικό κλῆρο, ἔτσι ὥστε νά μήν ἔχει ὡς ἀντιπάλους, παρὰ μόνον ἓνα τμήμα τῶν εἰκονολατρῶν, τήν ἀκραία παράταξη τῶν Στουδιτῶν¹¹. Εἶναι γνωστή, ἄλλωστε, ἡ ἀντιπαράθεση τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη πρὸς τόν αυτοκράτορα Νικηφόρο, ὁ ὁποῖος ἤθελε μάλιστα νά «ἀπελάσει» τοὺς Στουδίτες μοναχοὺς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη¹². Γιά τὸ λόγο αὐτό συγκάλε-σε στά τέλη τοῦ 808-ἄρχές τοῦ 809¹³ *πολυνάνθρωπο*, ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ Θεόδωρος Στουδίτης¹⁴, σύνοδο μέ πολλοὺς ἐπισκόπους καί ἡγουμένους¹⁵.

Στὴν ἐπιστολή του, ὁ Θεόδωρος Στουδίτης προσπαθεῖ νά κολακέψει τὸ μάγιστρο Θεόκτιστο, τόν ὁποῖο ἐπαινεῖ ὅτι διαθέτει *μεγίστην ὑπεροχή* καί *ὑπερβάλλουσιν φιλοθεΐαν*¹⁶. Κατόπιν, ἐκθέτει τίς ἀπόψεις του γιά τὴν ἔννοια

⁹. εἰσπηδήσας ὡς αἰλουρος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, γράφει παραστατικά ὁ Θεόδωρος Στουδίτης στὴν Ἐπιστολή ἀρ. 3161-62· ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 484. Βλ. Π. ΝΙΑΒΗΣ, Ίωσήφ ἡγούμενος τῆς μονῆς Καθαρῶν (tc. 825), *Βυζαντινὸς Δόμος* 4, 1990, 92.

¹⁰. Bury, *ERE*, 34· P. E. NIAVIS, *The Reign of the Byzantine Emperor Nicephorus I (AD 802-811)*, Ἀθήνα 1987 [Historical Monographs 3], 136.

¹¹. Βλ. Ἐλεωνόρας ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη Τούρκου, *Σύμμεκτα* 5, 1983, 214.

¹². ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 481. Ὁ μεταγενέστερος Ζωναρᾶς, III, 370 (*Ioannis Zonarae Epitomae Historiarum Libri XIII-XVIII*, ἔκδ. T. BÜTTNER-WOBST, Βόννη 1897 [CSHB]), κατηγορεῖ τοὺς Στουδίτες γιά «φιλαρχία», ἐνῶ ἀντίθετα ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἐμφανίζεται μέ μεγάλη ταπεινοφροσύνη στὴν Ἐπιστολή ἀρ. 16, πού ἀπηύθυνε στὸν αυτοκράτορα Νικηφόρο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκλογή τοῦ νέου πατριάρχη. Βλ. P. J. ALEXANDER, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople. Ecclesiastical Policy and Image Worship in the Byzantine Empire*, Ὁξφόρδη 1958, 67.

¹³. Γιά τὸ χρόνο σύγκλησης τῆς συνόδου διαθέτουμε τὴ μαρτυρία τοῦ ΘΕΟΦΑΝΗ (σελ. 484), ὅπου, ὁμως, γίνεται λόγος γιά τὸ πότε ἀκριβῶς ἐξετελέσθη ἡ ἀπόφαση τῆς συνόδου (ἐξορία *παραπεμφθέντες μηνὶ Ἰαννουαρίῳ, ἰνδικτιῶνος β΄*) καί ὅχι πότε αὕτη συνεκλήθη. Πιθανῶς ἡ σύνοδος ἔλαβε χώρα περίπου στά τέλη Δεκεμβρίου 808/ ἀρχές Ἰανουαρίου 809. Βλ. FATOUROS, *Epistulae*, 171*, σμμ. 109.

¹⁴. Ἐπιστολή ἀρ. 4891.

¹⁵. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 484. Βλ. Alexander, *Nicephorus*, 92· P. HENRY, The Moechian Controversy and the Constantinopolitan Synod of January A. D. 809, *Journal of Theological Studies* 20/2, 1969, 495-522.

¹⁶. Ἐπιστολή ἀρ. 242-3

της οικονομίας, την οποία επικαλέσθηκαν τόσο ο πατριάρχης Νικηφόρος κατά την αποκατάσταση του Ίωσήφ στην ιεραρχία τό 806¹⁷, όσο και ο ίδιος ο Θεόδωρος Στουδίτης, που είχε παραμείνει σιωπηλός για δύο χρόνια μετά την αποκατάσταση του Ίωσήφ, πολιτευόμενος και αυτός στο πνεῦμα της οικονομίας: *ἀλλ' οικονομησάντων ἐν τοῖς δυσὶν ἔτεσι τούτοις*¹⁸. Στή συνέχεια, ο συντάκτης αναφέρεται στον τρόπο σύγκλησης τῶν συνόδων, υποδεικνύοντας τὸ ἔργο που πρέπει αὐτές νά ἐπιτελοῦν, υπογραμμίζοντας ἐπίσης τὸ κῦρος τῶν κανόνων τους. Στήν ἴδια ἐπιστολή ο αὐστηρὸς ἐπικριτὴς ὁλόκληρης τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας¹⁹ καταθέτει τὴν ἀποψή του γιὰ τὴν ἐξουσία τῶν πατριαρχῶν.

Εἶναι πολὺ πιθανὸ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ἀναλύοντας τίς θέσεις του περὶ οἰκονομίας καὶ περὶ συνόδων, νά ἐπεδίωκε νά γνωστοποιήσει σέ ὅλους τίς ἀπόψεις του γιὰ τὴν Σύνοδο τοῦ 806, μέ τὴν ὁποία ὁ Ίωσήφ εἶχε ἀποκατασταθῇ στήν ἐκκλησιαστικὴ ιεραρχία. Ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἀπηύθυνε τὴν ἐν λόγῳ ἐπιστολή, ὅπως καὶ ἄλλες, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ σέ ἐξέχουσες προσωπικότητες τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας στήν προσπάθειά του νά πείσει τοὺς πάντες γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν ἀπόψεών του. Εἰδικά, ἡ προσπάθεια προσεταιρισμοῦ τοῦ μαγίστρου Θεοκτίστου εἶχε βαρύνουσα σημασία: ὁ Θεόκτιστος μέ τὴν ιδιότητα τοῦ μαγίστρου ἦταν μέλος τῆς συγκλήτου καὶ πιθανόν ὁ πρῶτος τῆς συγκλήτου, ἂν λάβουμε ὑπόψη τὴ μνεία ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη (821) ἐπιστολὴ τοῦ Στουδίτη πρὸς ἕναν ἄλλο μάγιστρο, τὸν Στέφανο, τὸν ὁποῖο ἀποκαλεῖ *ἀξιάγαστον καὶ τῆς συγκλήτου πρωτόβαθρον*²⁰. Ὡς συγκλητικὸς ὁ Θεόκτιστος μποροῦσε ἐπίσης νά παρευρίσκεται σέ ὅλες τίς συνόδους²¹, καὶ ἦταν ἐνδεχομένως ἕνας ἀπὸ τρεῖς ὑψηλοὺς ἀξιωματοῦχους ποὺ μετεῖχαν στή Σύνοδο τοῦ 809 καὶ ἀναφέρονται χωρὶς, ὅμως, νά κατονομάζονται²² στήν Ἐπιστολὴ ἀρ. 48 πρὸς τὸν

¹⁷. Ἐπιστολὴ ἀρ. 30· MANSI, XIV, 14. Γιὰ τὴν οἰκονομία βλ. Carolina CUPANE, *Appunti per uno studio dell'οικονομία ecclesiastica a Bisanzio*, *JÖB* 38, 1988, 53-73.

¹⁸. Ἐπιστολὴ ἀρ. 22131 ἀρ. 311-9, ἀρ. 248-9.

¹⁹. Βλ. τίς ἀπόψεις του γιὰ τὸ «πλῆθος» στήν Ἐπιστολὴ ἀρ. 48281-293.

²⁰. Ἐπιστολὴ ἀρ. 42045. Στήν ἐπιστολὴ τοῦ 816 πρὸς τὸν Νικήτα μανδάτωρα, ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἀναφέρει ὅτι ὁ Νικήτας ὡς μανδάτωρ δέν κατεῖχε ἰδιαίτερα ὑψηλὸ ἀξίωμα, ὅπως αὐτὸ τοῦ συγκλητικοῦ, ἀλλὰ ὅτι τὸ ἀξίωμά του ἦταν ἱεραρχικὰ ὑποδεέστερο *μὴ τῆς συγκλήτου σε τὰ πρῶτα ἔχειν, ... ἀλλὰ τὰ δευτεροβαθροῦντα*: Ἐπιστολὴ ἀρ. 13916-17. Γιὰ τὴ θέση τοῦ μανδάτωρος στήν ιεραρχία βλ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ, *Listes*, 63, 310.

²¹. L. BRÉHIER, *Les institutions de l'empire byzantin*, Παρίσι ²1970, 120· Αἰκατερίνη ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Σύγκλητος εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος*, *Ἐπετηρὶς τοῦ ἀρχείου τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου* 2, 1949, 39, 109.

²². *συνκαθεζομένων καὶ τριῶν τῶν μεγίστων ἀξιωματῶν*: Ἐπιστολὴ ἀρ. 4891-92. Βλ. καὶ Ἐπιστολὴ ἀρ. 3425.

γνωστό γραφέα της μονής Στουδίου, Ἀθανάσιο²³. Εἶναι, λοιπόν, πολύ πιθανό ὁ Θεόδωρος Στουδίτης νά συνέταξε τήν ἐπιστολή τό 808, ἐποχή κατά τήν ὁποία προσπαθοῦσε νά πάρει μέ τό μέρος του τίς ὑψηλές προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς, μέ σκοπό νά τίς πείσει γιά τίς ἀπόψεις του. Στήν ἐπιστολή αὐτή μπορούμε νά διακρίνουμε τή διάθεση τοῦ Θεόδωρου Στουδίτη νά προσεταιρισθεῖ ἕναν ἀνώτατο πολιτικό ἀξιωματοῦχο, καί στενό, ὅπως φαίνεται ἀπό τό ἀξίωμά του, συνεργάτη τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου, ὁ ὁποῖος στήν παρούσα φάση δέν φαίνεται τελικά νά ἐπηρέασε καθόλου τίς αὐτοκρατορικές ἀποφάσεις, καθῶς ὁ αὐτοκράτορας Νικηφόρος Α΄ εἶχε προαποφασίσει τήν τύχη τοῦ Θεόδωρου Στουδίτη. Ἡ σύνοδος τοῦ 809 μέ τήν καταδικαστική ἀπόφαση τῆς ἐξορίας στή νῆσο Χάλκη²⁴, ἀποσκοποῦσε στή «διάλυση» τῆς μονῆς Στουδίου, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ὁμολογεῖ στήν Ἐπιστολή ποῦ ἔγραψε ἀπό τήν ἐξορία στόν ἀδελφό του Ἰωσήφ: *ἐν τῇ διαλύσει τοῦ ταπεινοῦ μου μοναστηρίου*²⁵.

Ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος, φαίνεται ὅτι ἐξακολούθησε νά κατέχει τό ὑψηλό του ἀξίωμα κατά τή διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου, ἐφόσον μνημονεύεται μέ τήν ιδιότητα αὐτή τό 808 καί πάλι το 811, χωρίς ὥστόσο νά εἶναι γνωστή ἀπό τίς πηγές ἡ δράση του αὐτή τήν ἐποχή· ἄλλωστε ἦταν ἕνα διά βίου ἀξίωμα.

Ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος κάνει θεαματικά τήν ἐμφάνισή του μετά τό θάνατο τοῦ αὐτοκράτορα Νικηφόρου καί προβάλλει στό πολιτικό προσκήνιο τήν ἐπαύριο τῆς καταστροφικῆς ἡττας τοῦ 811, τήν ὁποία σκιαγραφεῖ μέ ψυχρῇ εἰρωνεία ὁ βιογράφος τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη: *μεγάλῃς μὲν τραγωδίᾳ ὑπόθεσις, μείζονος δέ κωμωδίας ἢ Ῥωμαϊκῇ γέγονεν ἀρχή*²⁶. Ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος παρουσιάζεται ἀρχικά ἀπό τή *Χρονογραφία* τοῦ Θεοφάνη νά συμπράττει μέ τόν δομέστικο τῶν σχολῶν Στέφανο²⁷ στήν ἀνακήρυξη τοῦ πληρωμένου

²³. FATOUROS, *Epistulae*, τόμ. Α΄, 191* σημ. 170.

²⁴. Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καί ὁμολογητοῦ Θεοδώρου, ἡγουμένου τῶν Στουδίου, ἱαμβοί εἰς διαφόρους ὑποθέσεις, ἔκδ. P. SPECK, *Theodoros Studites Jamben auf verschiedene Gegenstände*, Βερολίνο 1968 [CFHB, Supplementa byzantina 1], ἀρ. 98, σελ. 261.

²⁵. Ἐπιστολή ἀρ. 4379-80.

²⁶. *Βίος καί πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καί ὁμολογητοῦ Θεοδώρου, ἡγουμένου μονῆς τῶν Στουδίου, συγγραφεῖς παρὰ Μιχαὴλ μοναχοῦ (=Βίος Θεοδώρου Στουδίτη Β)*, PG 99, 272Α. Βλ. ἐπίσης, *Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καί ὁμολογητοῦ Θεοδώρου, ἡγουμένου τῶν Στουδιτῶν Ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα τὸν ἑαυτοῦ πνευματικὸν πατέρα (= Ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα)*, PG 99, 844Α.

²⁷. Ἡ σύμπραξη τῶν δύο ἀξιωματοῦχων εἶναι δυνατό νά ὑποδηλώνει τή στενή διοικητική σχέση τους, μετά τό 767, ὅποτε μνημονεύεται γιά πρώτη φορά τό ἀξίωμα τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν. Ὡστόσο, εἶναι γνωστή ἡ στενή σχέση τῶν δύο ἀξιωματῶν ἤδη ἀπὸ τόν ἑβδόμο αἰῶνα, ὅταν ὁ δομέστικος ὑπέκειτο στόν μάγιστρο, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τή μαρτυρία τοῦ *Πασχάλιου Χρονικοῦ*, 714 (*Chronicon Paschale*, ἔκδ. L. DINDORF, Βόννη 1832 [CSHB]): *Ἀνιανὸς ὁ δομέστικος τοῦ*

διαδόχου Σταυρακίου σέ αυτοκράτορα²⁸, εφαρμόζοντας αυστηρά τὰ κριτήρια τῆς νομιμότητας. Κατόπιν, ὅμως, τὸ ἰδιαίτερα ἐχθρικό πρὸς τὸν Νικηφόρο Α΄ καί, ἀντίθετα, φιλικό πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαήλ Α΄ Ραγγαβέ κείμενο τοῦ Θεοφάνη μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ τότε κουροπαλάτης ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὸ μάγιστρο Θεόκτιστο: *συνέτρεχε περὶ τῆς βασιλείας Μιχαήλ*²⁹. Ὁ Γεώργιος Μοναχὸς βεβαιώνει ὅτι ἡ ξαφνικὴ ἀναγόρευση τοῦ Μιχαήλ ὀφείλεται στὴ Σύγκλητο καὶ τὰ τάγματα³⁰. Τῇ βοήθειά τῆς Συγκλήτου ὑπογραμμίζει ἐπίσης ὁ *Βίος Ἰγνατίου*, ἔργο τοῦ Δαβίδ Παφλαγόνος, κείμενο προσανατολισμένο ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαήλ Α΄, πατέρα τοῦ Ἰγνατίου³¹. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος, (ὁ ὅποιος ἦταν μέλος τῆς Συγκλήτου), ἀναφέρεται μόνον ἀπὸ τῇ *Χρονογραφία* τοῦ Θεοφάνη νὰ διαδραματίζει πρωτεύοντα ρόλο στὴν ἀνάρρηση τοῦ Μιχαήλ, ὡστόσο οἱ ὑπόλοιπες πηγές μαρτυροῦν τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τῆς Συγκλήτου. Φαίνεται ὅτι ὁ Θεόκτιστος ἐκτιμοῦσε ὅτι τὸ συμφέρον του ἦταν περισσότερο συνδεδεμένο μὲ τὴν τύχη τοῦ κουροπαλάτη Μιχαήλ, τὸν ὁποῖο ὑποστήριζε ἡ Σύγκλητος καὶ ἡ ἀριστοκρατία, παρὰ μὲ τοῦ θανάσιμα τραυματισμένου Σταυρακίου. Μετὰ τὴν ἥττα, λοιπόν, τοῦ 811 ὁ Θεόκτιστος δείχνει νὰ κάνει στροφή ἀλλάζοντας «στρατόπεδο», ἴσως γιὰ δευτέρη φορὰ, ἀφοῦ παλαιότερα ἀνῆκε στὸ στρατόπεδο τῆς αυτοκρατορίας Εἰρήνης.

Τῇ στέψῃ τοῦ Μιχαήλ Α΄ ἀκολούθησαν δαψιλῆς χορηγίες πρὸς τὸν πατριάρχη, τὸν κλῆρο καὶ ἰδιαίτερα τῇ Σύγκλητο, στὴν ὁποία ὁ νέος αὐτοκρά-

μαγίστρου. Βλ. Oikonomidēs, *Listes*, 329 καὶ J. F. HALDON, *Byzantine Praetorians. An Administrative, Institutional and Social Survey of the Opsikion and Tagmata (c. 580-900)*, Βόννη 1984 [Ποικίλα Βυζαντινά 3], 145-146. Πρβλ. R. GUILLAND, *Recherches sur les Institutions byzantines*, Βερολίνο 1967 [BBA 35], 436.

²⁸. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 492. Βλ. G. OSTROGORSKY, *Geschichte des byzantinischen Staates*, Μόναχο 1963, 164. Ὁ Σταυράκιος εἶχε διατυπώσει τὴ σκέψη νὰ ἀνέλθει στὸ θρόνο ἡ σύζυγός του Θεοφανώ, ἡ *δημοκρατίαν ἐγείραι τοῖς χριστιανοῖς*: ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 492. Βλ. ΛΟΥΓΓΗΣ, *Δοκίμιο*, 67-68 σημ. 2. Πρβλ. ὅμως Διονυσία ΜΙΣΙΟΥ, *Δῆμοι καὶ Δημοκρατία στὸ Βυζάντιο*, *Ἀφιέρωμα στὸν Ν. Σβορώνο*, τόμ. Α΄, Ρέθυμνο 1986, 66 σημ. 6. Γιὰ τὴν προγενέστερη βιβλιογραφία, σχετικὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ συγκεκριμένου χωρίου τοῦ Θεοφάνη, βλ. ROCHOW, *Theophanes*, 303.

²⁹. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 492. Βλ. Bury, *ERE*, 16-17.

³⁰. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ, 776 (*Georgii Monachi Chronicon*, ἔκδ. C. DE BOOR, II, Στουτγάρδη 1904, ἀνατ. 1978). Τὰ τάγματα δείχνουν νὰ ὑπονοοῦν τὴν αὐτοκρατορικὴ φρουρά ἀπὸ τὸ 787 (πρῶτὴ γνωστὴ μνεία τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν: ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 442) τὰ τάγματα ὑπὸ τὸν μάγιστρο φαίνεται ὅτι ἐξυπηρετοῦν ἀποκλειστικὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς πρωτεύουσας, περιορίζοντας τὴ σημασία τοῦ θέματος Ὀψικίου: βλ. T. C. LOUNGHS, *The Decline of the Opsikian Domesticates and the Rise of the Domesticates of the Scholae*, *Σύμμεικτα* 10, 1996, 34-35.

³¹. *Τὸν ἐν ἁγίοις πατρός ἡμῶν Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Βίος* ἦτοι *ἁθλοῖς*, PG 105, 489C. Βλ. ἐπίσης, τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ *Synodicon vetus*, ἔκδ. J. DUFFY - J. PARKER, *The Synodikon Vetus*, Οὐάσιγκτον 1979 [CFHB 15], §154, 2-3.

τωρ ἦταν ἰδιαίτερα εὐγνώμων. Ἡ Σύγκλητος, εἰδικά, ἔτυχε καί δεύτερης πλούσιας χορηγίας ἀπό τήν Προκοπία, ὅταν αὐτή στέφθηκε αὐγούστα³². Ἡ ἀλλαγὴ στόν αὐτοκρατορικό θεσμό εἶχε ἐπιτελεσθεῖ καί ὁ *μεγαλόψυχος καί ἀφιλάργυρος* Μιχαήλ Α΄ εὐεργετοῦσε ὅσους εἶχαν ἀδικηθεῖ ἀπό τόν προκατοχό του Νικηφόρο Α΄ καί ἐπίσης *πάντας ἀνεκαλέσατο εἰς οὐσπερ Νικηφόρος ἐχθρωδῶς διέκειτο*³³.

Ἀνάμεσα σέ ὅσους εὐεργετήθηκαν ἦταν καί ὁ Θεόδωρος Στουδίτης³⁴. Ὁ ἴδιος στόν Ἐπικήδειο πού ἔγραψε γιά τό θεῖο του τό 814 ἀντιπαράβάλλει τό τραγικό τέλος τοῦ ἐχθροῦ τῶν Στουδιτῶν αὐτοκράτορα Νικηφόρου, μέ τήν εὐνοϊκή τύχη πού ἐπεφύλαξε γιά τόν Πλάτωνα καί τούς Στουδίτες μοναχοὺς ἡ ἄνοδος τοῦ Μιχαήλ στό θρόνο: *τὸν μὲν γάρ (Νικηφόρο) ἐπὶ πολὺ μετεωρισθέντα τῇ ἀπονοίᾳ ἡ κραταιὰ χεὶρ τοῦ Θεοῦ εἰς Σκύθας ἐκτοπίσασα... διήγημα φοβερόν καί λάλημα φρικτὸν ταῖς μετέπειτα γενεαῖς κριμάτων ἀνεφίκτων τῆς ἑαυτοῦ σοφωτάτης οἰκονομίας ἐγκαταλείψασα. Τὸν δὲ (Πλάτωνα) σὺν ἡμῖν ῥοπή τῶν τηνικαῦτα εὐσεβῶς βασιλευσάντων, εἰς τὴν οἰκείαν πάλιν ποιμνὴν ἀποκαταστήσασα, ὁμολογητὴν ἑαυτοῖς ἀναδείκνυσιν*³⁵.

Ἡ Χρονογραφία τοῦ Θεοφάνη μνημονεύει τίς συναινετικές προσπάθειες τοῦ πατριάρχη Νικηφόρου, μαρτυρεῖ ὅμως καί τὴν ἀνάμειξη καί ἄλλων πού μποροῦσαν νά βοηθήσουν γιά τὴν ἐπάνοδο τοῦ αὐστηροῦ μοναχοῦ ἀπὸ τὴν ἐξορία³⁶. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὁ Θεόδωρος Στουδίτης στόν Ἐπικήδειο λόγο πρὸς τόν Πλάτωνα ἀναφέρει ἀόριστα ὅτι ἡ ἄρση τοῦ σκανδάλου ἐγινε *τῇ φροντίδι τῶν ἐπισκηπτόντων τὰ καθ' ἡμᾶς*³⁷. Δέν γνωρίζουμε ἂν ὁ μάγιστρος Θεό-

³². ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 492, 493.

³³. *Scriptor incertus*, 336 (*Historia de Leone Bardae Armenii filio*, ἔκδ. I. BEKKER, Βόννη 1842 [CSHB]): ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 493, 494.

³⁴. *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη Β*, 272D· *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ τοῦ Θεοδώρου τοῦ τῶν Στουδίου ἡγουμένου, συγγραφεὶς πρὸς Μιχαήλου μοναχοῦ* (= *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη Α*), PG 99, 164D-165A· *Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν καὶ ὁμολογητοῦ Θεοδώρου τῶν Στουδίου*, ἔκδ. B. LATYSEV, *Vita S. Theodori Studitae in codice Mosquensi Musei Rumianzovianni no 520* (= *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη Γ*), *Viz. Vrem.* 21, 1914, 258-304, 277.

³⁵. Ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα, 844A.

³⁶. *καὶ τοὺς δυναμένους συντρέχειν τῇ κοινῇ εἰρήνῃ*. Θεοφάνης, 494. Πρβλ. J. VISSER, *Nikephoros und der Bilderstreit. Eine Untersuchung über die Stellung des Konstantinopler Patriarchen Nikephoros innerhalb der ikonoklastischen Wirren*, Χάγη 1952, 58-60.

³⁷. Ἐπιτάφιος εἰς Πλάτωνα, στ. 844A. Στὴν Ἐπιστολὴ ἀρ. 56 πρὸς τόν Ἀντώνιο ἡγουμένο τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, ὁ Θεόδωρος ἀποδίδει τὴν ἄρση τοῦ σκανδάλου στὶς ἐνέργειες τῶν φιλοχρίστων βασιλέων (Μιχαήλ καὶ διαδόχου Θεοφυλάκτου) καὶ τοῦ πατριάρχη. Ὁ *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη Α*, στ. 165 ἀναφέρει ὅτι ὁ αὐτοκράτορας Μιχαήλ Α΄ χρησιμοποίησε ὡς μεσίτη τόν πάπα Ρώμης. Ἀπὸ τὴν μέχρι τώρα ἔρευνα δέν προκύπτει νά πραγματοποιήθηκε τέτοια

κτιστος είχε μεσολαβήσει στην επιστροφή του Θεόδωρου Στουδίτη από την εξορία³⁸.

Τήν εποχή της σύντομης βασιλείας του Μιχαήλ Α' σημαίνοντα ρόλο είχαν διαδραματίσει οι διάφοροι *σύμβουλοι* που περιστοιχίζαν τον αυτοκράτορα και τη δράση τους μαρτυρεί το κείμενο του Θεοφάνη³⁹. Ἡ ανάμειξή τους στην πολιτική ζωή ήταν αξιοσημείωτη γι' αυτό και ο χρονογράφος αναφέρει ότι ο αυτοκράτωρ *περί δὲ τῆς τῶν πραγμάτων διοικήσεως ἀκυβέρνητος, δεδουλωμένος Θεοκτίστῳ μαγίστρῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἄρχουσιν*⁴⁰.

Ἀλλά και ὁ Θεόδωρος Στουδίτης διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στὶς ὑποθέσεις τῆς ἐποχῆς. Τουλάχιστον δύο φορές εἶναι γνωστό ὅτι ἀναμείχθηκε στὰ πολιτικά πράγματα: στοὺς διωγμοὺς τῶν Παυλικιανῶν, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος στὴν Ἐπιστολὴ πρὸς τὸ Θεόφιλο Ἐφέσου⁴¹ καὶ στὴν τελικὴ ἀπόφαση περὶ τῆς συνέχισης τοῦ πολέμου μέ τοὺς Βουλγάρους τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 812⁴².

Εἶναι πολὺ πιθανό ἡ πολιτικὴ αὐτὴ δράση τοῦ Θεόδωρου Στουδίτη νά τόν ἔφερε κοντά στό μάλιστα Θεοκτίστο, σὸν ὁποῖο εἶχε ἀπευθύνει λίγα χρόνια νωρίτερα ἐπιστολὴ καὶ μέ τόν ὁποῖο δείχνει τώρα νά ἔχει ταυτόσημες ἀπόψεις, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴν κοινὴ στάση τους κατὰ τὸ πολεμικὸ συμβούλιο, σὸ ὁποῖο παρευρίσκονταν ἀπὸ τὴ μὴ πλευρὰ ὁ πατριάρχης Νικηφόρος, οἱ μητροπολίτες Νικαίας (Πέτρος;)⁴³ καὶ Κυζίκου καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, οἱ *παρασύμβουλοι*

μεσολάβηση, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεόδωρος Στουδίτης τὴν εἶχε ζητήσει μέ ἐπιστολὴ του (ἀρ. 33) πρὸς τὸν πάπα Λέοντα: *σῶσον ἡμᾶς, ἀρχιεπομὴν τῆς ὑπ' οὐρανὸν ἐκκλησίας, ἀπολλύμεθα* βλ. Patricia KARLIN-HAYTER, A Byzantine Politician Monk: Saint Theodore Studite, *JÖB* 44 1994, 229 καὶ P. HATLIE, Theodore of Stoudios, Pope Leo III and the Joseph Affair (808-812), *OCP* 61/2, 1995, 412.

³⁸. Ο BURY, *ERE*, 41 σημ. 3 ἀμφιταλαντεύεται γιὰ τὸ ποῖος ἀνακίνησε πρῶτος τὸ θέμα, ὁ αυτοκράτορας ἢ ὁ πατριάρχης. Ὁ Χρ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, Ὁ Ἅγιος Θεόδωρος Στουδίτης ἐν τῷ ἀγῶνι αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων, *ΕΕΒΣ* 15, 1939, 19, ἔχει διατυπώσει τὴν ἄποψη ὅτι ἡ ἀνάκληση τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Στουδίου ἔγινε μέ τὴ μέριμνα τοῦ Θεοκτίστου, τόν ὁποῖο καὶ θεωρεῖ φίλο του. Πρβλ. καὶ W. TREADGOLD, *The Byzantine Revival 780-842*, Stanford Ca 1988, 178.

³⁹. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 495, 497, 498, 500, 501.

⁴⁰. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 500. Βλ. ΛΟΥΓΓΗΣ, *Δοκίμιο*, 67. Μέ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ μέ τίς ἴδιες λέξεις ὁ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΟΝΑΧΟΣ, 776 (*εἰς δὲ τὴν τῶν πραγμάτων διοίκησιν ἀκυβέρνητος παντελῶς ὑπῆρχε καὶ δεδουλωμένος ματαίων ἀνθρώπων βουλαῖς καὶ ἀπειροπολέμων*) σχολιάζει τὴν «ὑποδούλωση» τοῦ αυτοκρατορικοῦ θεσμοῦ, χωρὶς ὅμως νά μνημονεύει τὸ ὄνομα τοῦ μαγίστρου Θεοκτίστου, πιθανῶς γιὰτὶ θεωρεῖ τόν μάλιστα ὡς ἐμπειροπόλεμο, βλ. πρὶ πάντων, σελ. 44.

⁴¹. *οὔτε κτένεσθαι τοὺς Μανιχαίους, οὔτε μὴ κτένεσθαι συνεβουλευσάμεν*. Ἐπιστολὴ ἀρ. 45511. Βλ. καὶ σημ. 44.

⁴². ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 497.

⁴³. Ταυτίζεται μέ τὸν Πέτρο Νικαίας: βλ. J. PARGOIRE, Saints iconophiles, Michel de Synnades, Pierre de Nicée, Athanase de Paulopétrion, *ÉO* 4, 1900-1901, 351 καὶ ROCHOW, *Theophanes*, 312. Στὸν Πέτρο Νικαίας ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ἔχει ἀπευθύνει συνολικά 6 ἐπιστολές

μαζί με τό Θεόδωρο Στουδίτη, ἡ παρουσία τοῦ ὁποίου στό πολεμικό συμβούλιο ἀποσιωπᾶται ἀπό ὅλες τίς παραλλαγές τοῦ *Βίου* του. Στό κείμενο τοῦ Θεοφάνη ὁ διαχωρισμός μοναστικοῦ καί κοσμικοῦ κλήρου εἶναι σαφής, ὅπως ἐπίσης σαφεῖς εἶναι οἱ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες ἀπόψεις τῶν δύο ομάδων. Στή φιλειρηνική παράταξη μετεῖχαν ὁ αὐτοκράτορας, ὁ πατριάρχης καί οἱ μητροπολίτες, ἡ ἀποψη τῶν ὁποίων δέν ὑπερίσχυσε⁴⁴, ἐνῶ στή φιλοπόλεμη ἀνῆκαν οἱ *παρασύμβουλοι* συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη⁴⁵. Στήν ἴδια φιλοπόλεμη παράταξη ἀνῆκε καί ἡ Σύγκλητος μέ προεξάρχουσα μορφή τό μάγιστρο Θεόκτιστο, σύμφωνα μέ τή Συνέχεια Θεοφάνη καί τόν λακωνικότερο Γενέσιο⁴⁶.

Θά μπορούσε νά εἰπωθεῖ ὅτι ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος καί κυρίως ὁ Θεόδωρος Στουδίτης εἶναι δύο κεντρικές φυσιογνωμίες τῆς ἐποχῆς πού διαδραματίζουν πρωτεύοντα πολιτικό ρόλο κατά τήν ἐποχή τοῦ ἀδύναμου αὐτοκράτορα Μιχαήλ Α΄. Εἶναι ἡ ἐποχή, κατά τήν ὁποία ἡ μονή Στουδίου βρίσκεται στό ἀπόγειο τῆς δυνάμεώς της καί τά ἔργα της γνωρίζουν τή μέγιστη ἀκτινοβολία⁴⁷. Ἐκεῖνο πού προβάλλει μέ σαφήνεια εἶναι ὅτι σέ μιᾶ ἐποχή ἀδυναμίας τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεσμοῦ ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, συνεπικουρούμενος ἀπό τή

ἀρ. 82, 158, 313, 442, 475, 533, χρονολογημένες μετά τό 815, ἀλλά σέ καμμία δέ γίνεται ἀναφορά στό πολεμικό συμβούλιο, στό ὁποῖο εἶχε λάβει μέρος. Στήν Ἐπιστολή ἀρ. 313 ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ὑπαινίσσεται τίς φιλικές σχέσεις τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαήλ Α΄ μέ τόν Πέτρο Νικαίας: *καί βασιλεῦσι γέγονας φιλητός καί ἄρχουσιν ἐραστός*.

⁴⁴. Καί ἄλλοτε εἶχαν διαφωνήσει πατριάρχης καί αὐτοκρατορικοί σύμβουλοι, ὅταν ὁ πατριάρχης Νικηφόρος εἶχε ζητήσει δι' ἐγγράφου τόμου τήν κεφαλική τιμωρία τῶν Παυλικιανῶν καί ὁ αὐτοκράτορας διέταξε τό σφαγιασμό τους, παρά τήν ἀντίθετη ἀποψη τῶν *κακοτρόπων συμβούλων*, οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦσαν τήν ἐπιεικέστερη τιμωρία τους: ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 495· βλ. καί Θ. ΚΟΡΡΕΣ, Οἱ διώξεις τῶν Παυλικιανῶν ἐπὶ Μιχαήλ Α΄, *Βυζαντινά* 10, 1980, 204-215.

⁴⁵. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 498. Τό ἀπόσπασμα γιά τή συμμετοχή τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη προέρχεται μόνον ἀπό τή μετάφραση τοῦ Ἀναστασίου βιβλιοθηκαρίου, τό ὁποῖο ὁ ἐκδότης ἔχει ἐνσωματώσει στό ἀρχικό κείμενο.

⁴⁶. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 12-13 (*Theophanes Continuatus Chronographia*, ἐκδ. I. BEKKER, Βόννη 1838 [CSHB])· ΓΕΝΕΣΙΟΣ, Α΄ §10, σελ. 9 (*Iosephi Genesisii Regum libri quattor*, ἐκδ. A. LESMÜLLER-WERNER, I. THURN, Βερολίνο-Ν. Ὑόρκη 1978 [CFHB 14]). Δέν μπορούμε νά γνωρίζουμε ἂν ὁ μεταγενέστερος ΣΚΥΛΙΤΖΗΣ, 12 (*Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, ἐκδ. I. THURN, Βερολίνο-Ν. Ὑόρκη 1978 [CFHB 5]) διασκευάζει τήν ἀντίστοιχη μαρτυρία πρὸς ὄφελος τῶν Στουδιτῶν, καθὼς διασώζει τήν ἀντίθετη ἀκρῶς μαρτυρία, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος παρουσιάζεται ὡς φιλοπόλεμος, ὅπως καί ὁ πατριάρχης Νικηφόρος, ἐνῶ ὡς ὁπαδοί τῆς φιλειρηνικῆς παράταξης παραδίδονται ὁ αὐτοκράτορας καί *τινες ἀξιόλογοι μοναχοί*, ὑπονοώντας προφανῶς τό Θεόδωρο Στουδίτη. Πρβλ. BURY, *ERE*, 348-349.

⁴⁷. *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη* Α, 165D-169A· *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη* Β, 273A-276A· *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη* Γ, 277.

Σύγκλητο, επικρατεί ολοκληρωτικά, αλλά πρόσκαιρα, όσο κρατά η βασιλεία του Μιχαήλ Α΄ και, αξίζει να επισημανθεί ότι αυτή είναι η μοναδική περίοδος, κατά την οποία ο ηγούμενος της μονής Στουδίου έχει ενεργό πολιτικό ρόλο. Δέν είναι τυχαίο ότι ο Λέων ο Ἀρμένιος έχοντας ήδη ανακηρυχθεί αυτοκράτωρ από τό στρατό⁴⁸, μετά την ήττα στη Βερσινικία τό 813, εισήλθε θριαμβευτικά στην Κωνσταντινούπολη από τή Χρυσή πύλη⁴⁹ και έγινε δεκτός από τή Σύγκλητο στη μονή Στουδίου, όπου πιθανότατα βρισκόνταν ο ηγούμενος της μονής Θεόδωρος και ο μάγιστρος Θεόκτιστος ως πρώτος της Συγκλήτου. Ὁ τόπος συνάντησης της Συγκλήτου μέ τόν Λέοντα, στη μονή Στουδίου, υποδηλώνει ότι ο ηγούμενος της μονής, μέ πρωτεύοντα ρόλο στη βασιλεία του Μιχαήλ Α΄, συναινούσε έμπρακτα, όπως και η Σύγκλητος, πιθανώς κατά προτροπή του απερχόμενου αυτοκράτορα⁵⁰, στην άνοδο του Λέοντος. Μία παραλλαγή του *Βίου* του Θεοδώρου Στουδίτη, θέλοντας πιθανώς να δικαιολογήσει αυτή την πρόσκαιρη ύποστήριξη του ηγουμένου της μονής Στουδίου προς τό μετέπειτα εικονομάχο αυτοκράτορα, αναφέρει ότι ο Λέων Ε΄ *και άλλους οὐκ ὀλίγους συναρπάσας*⁵¹. Ἀλλωστε ο άνώνυμος σύγχρονος μέ τά γεγονότα συγγραφέας του Χρονικού μέ την όνομασία *Scriptor Incertus de Leone Bardae Armenii filio* παραδίδει: *και μηδενός άνθισταμένου άνοιξαντες τας πόρτας εισήγαγον αυτόν παμπληθεί εις την πόλιν*⁵².

Ἄν ο Μιχαήλ Α΄ είχε χαρακτηριστεί από τό σύνολο σχεδόν των πηγών ως ανίκανος στη διοίκηση των δημοσίων πραγμάτων, στόν Λέοντα Ε΄ ο Γενέσιος αναγνωρίζει εξαιρετική ικανότητα στόν ίδιο τομέα: *των δημοσίων πραγμάτων*

⁴⁸. ΘΕΟΦΑΝΗΣ, 502. Για την αντιφατικότητα των πηγών σχετικά μέ την άνοδο του Λέοντος Ε΄, βλ. κυρίως τό κατατοπιστικό άρθρο του D. TURNER, *The Origins and Accession of Leo V (813-820)*, *JÖB* 40, 1990, 189-193.

⁴⁹. Ἡ *Χρονογραφία* του ΘΕΟΦΑΝΗ, 502, παραδίδει ότι ο Λέων έφθασε στην Κωνσταντινούπολη δια της *Χαρσίον πόρτης*. Τό γεγονός, όμως, ότι ο Λέων πέρασε πρώτα από τή μονή Στουδίου, ή όποία βρισκόταν κοντά στη Χρυσή πύλη επιτρέπει τή διόρθωση στο κείμενο του Θεοφάνη ως *lectio faciliior* και αντί *Χαρσίον* να γραφεί *Χρυσής*, ή όποία διασώζεται άλλωστε και σε ένα από τά χειρόγραφα του Θεοφάνη.

⁵⁰. ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 18· ΓΕΝΕΣΙΟΣ, Α΄ §3, σελ. 5, όπου αναφέρεται ότι ο Μιχαήλ προέτρεψε τή σύγκλητο να βγει να προϋπαντήσει τό νέο αυτοκράτορα για να αποφευχθεί εμφύλιος πόλεμος. Ἡ πληροφορία περί επικείμενης εμφύλιας σύρραξης προέρχεται κυρίως από τή ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 17 και λιγότερο από τό ΓΕΝΕΣΙΟ Α, §3, 5, ενώ δέν υπάρχει άνάλογη στη *Χρονογραφία* του ΘΕΟΦΑΝΗ και στόν *Scriptor incertus*.

⁵¹. *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη* Γ, 278.

⁵². *Scriptor incertus*, 340. Σύμφωνα μέ τίς πηγές του δέκατου αιώνα, ο μόνος πού είχε εκφράσει έπιφυλάξεις για τόν Λέοντα ήταν ο Ἰωάννης Ἐξαβούλιος: ΣΥΝ. ΘΕΟΦ., 17· ΓΕΝΕΣΙΟΣ Α΄ §3, σελ. 4. Βλ. WINKELMANN, *Quellenstudien*, 117.

ἦν ἀντιληπτικώτατος⁵³. Εἶναι, λοιπόν, πολύ φυσικό ὁ νέος αὐτοκράτωρ, πού παρουσιάζεται δυναμικά στό προσκήνιο ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ θεματικοῦ στρατοῦ, νά ἐπιδίωξε νά ἀποδεσμευθεῖ ἀπό ὅσους εἶχαν κηδεμονέψει τόν προκατόχό του κατά τήν ἀσκηση τῆς ἐξουσίας. Ἡ συνεργασία του μέ τούς ἄρχοντες πού μνημονεύει τό ἀνώνυμο Χρονικό καί ὁ μεταγενέστερος Ψευδο-συμεών⁵⁴ φαίνεται ὅτι ἦταν πολύ σύντομη καί πιθανότατα διήρκεσε ὅσο ἡ Κωνσταντινούπολη κινδύνευε ἀπό τίς ἀπειλητικές διαθέσεις τοῦ βούλγαρου ἡγεμόνα Κρούμου. Ὅσο γιά τό Θεόκτιστο δέν ὑπάρχει κατηγορηματική μαρτυρία πού νά μνημονεύει τήν τύχη του, ἐνῶ οἱ ἀφηγηματικές πηγές σταματοῦν νά μιλοῦν γιά τή φυσιογνωμία αὐτή μετά τήν ἄνοδο τοῦ Λέοντος Ε΄ στόν αὐτοκρατορικό θρόνο. Ὡστόσο, ἀπό τήν ἐπιστολογραφία τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη καί τίς παραλλαγές τοῦ *Βίου* του, μποροῦμε νά ἀνιχνεύσουμε τήν τύχη τοῦ Θεοκτίστου μετά τήν ἀνάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπό τόν Λέοντα.

Οἱ παραλλαγές τοῦ *Βίου* μᾶς πληροφοροῦν ὅτι ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, περιοδεύοντας τά μοναστήρια τῆς Προύσας καί τῆς Χαλκηδόνας λίγο μετά τήν ἄνοδο τοῦ Μιχαήλ Β΄ (825), ἐπεδίωξε νά συναντήσῃ σέ ἕνα μοναστήρι πού βρισκόταν στό δρόμο ἀπό τήν Προύσα στή Χαλκηδόνα τό μοναχό Θεόκτιστο, *πάλαι μὲν τῇ τοῦ μαγίστρου τετιμημένον ἀξία*. Στή συνέχεια, τά ἀγιολογικά κείμενα ἀναφέρουν ὅτι ὁ Θεόκτιστος εἶχε ἤδη ἀπό καιρό καρεῖ μοναχός ἀπό τό Θεόδωρο Στουδίτη: *ὑπ' αὐτοῦ πρώην ἀποκαρθέντα*⁵⁵. Εἶναι πολύ πιθανόν ὁ μοναχός Θεόκτιστος νά ταυτίζεται μέ τό μάγιστρο τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Α΄· οἱ πληροφορίες αὐτές ἐπιτρέπουν νά ὑποθέσουμε ὅτι μετά τήν ἀνάρρηση τοῦ Λέοντος Ε΄ ὁ Θεόκτιστος παύθηκε ἀπό τό ὑψηλό ἀξίωμά του, ὑποχρεώθηκε νά ἀσπασθεῖ τό μοναχικό βίο καί ἐκάρῃ μοναχός ἀπό τόν ἴδιο τό Θεόδωρο Στουδίτη. Ἡ νέα αὐτή ιδιότητα τοῦ Θεοκτίστου, ὅσο καί τό γεγονός ὅτι ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ὑπῆρξε ὁ πνευματικός του πατέρας —γι'αὐτό καί ἀποκαλεῖται «τέκνον»—, θά μποροῦσαν νά μᾶς ὀδηγήσουν στήν ὑπόθεση ὅτι αὐτός εἶναι ὁ ἀποδέκτης τῆς Ἐπιστολῆς ἀρ. 123, *Θεοκτίστῳ τέκνῳ*, χρονολογημένης τό καλοκαίρι τοῦ 816⁵⁶. Τά στοιχεῖα πού μποροῦν νά ὀδηγήσουν στήν ταύτιση περιέ-

⁵³. ΓΕΝΕΣΙΟΣ, Α΄ §16, σελ.14.

⁵⁴. *Scriptor incertus*, 342· ΨΕΥΔΟΣΥΜΕΩΝ, 612 (*Symeonis magistri ac logothetae Annales: Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon magister, Georgius Monachus*, ἔκδ. I. BEKKER, Βόννη 1838 [CSHB]). Γιά τίς σχέσεις τῶν δύο κειμένων βλ. HUNGER, *Profane Literatur*, τόμ. Α΄, 333 κ. ἐ. καί Ἀ. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ χρονογραφία τοῦ Ψευδοσυμεών καί οἱ πηγές της*, Ἰωάννινα 1978, 152 κ. ἐ.

⁵⁵. *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη* Α, 220Α· *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη* Β, 316Β-С· *Βίος Θεοδώρου Στουδίτη* Γ, βλ. TREADGOLD, *Revival*, 198.

⁵⁶. FATOUROS, *Epistulae*, τόμ. Α΄, σελ. 239* σημ. 329.

χονται στην ίδια την ἐπιστολή, όπου γίνεται ἔμμεση, ἀλλά κατηγορηματική ἀναφορά στην προηγούμενη ἐνασχόληση τοῦ μοναχοῦ Θεοκτίστου: ὁ Θεόδωρος Στουδίτης ὁμολογεῖ ὅτι ποτέ δέν ἔφυγε ἀπὸ τῆ σκέψης του ἡ εἰκόνα τοῦ ἀποδέκτη τῆς Ἐπιστολῆς νά ἀσχολεῖται μέ ζῆλο μέ τὰ διοικητικά του καθήκοντα⁵⁷, πρὶν φυσικά καρεῖ μοναχός. Τό ἀπόσπασμα ὑποδηλώνει, κατὰ τὴ γνώμη μου, τὴν προηγούμενη πολυσχιδῆ δράση τοῦ μαγίστρου Θεοκτίστου. Ἡ Ἐπιστολή εἶναι γραμμένη μέ σκοπὸ νά ἐνθαρρύνει τὸν ἀμάθητο στίς κακουχίες τῆς ἐξορίας μοναχό, ἐνῶ σέ ἀρκετὰ σημεία τοῦ κειμένου μποροῦμε νά ἐπισημάνουμε τὸ νέο δύσκολο γύρισμα τῆς ζωῆς τοῦ Θεοκτίστου: *οἶδα ὅτι ὑστερούμενος εἶ, χαῖρε ἐν τῇ ἐλπίδι τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, κουφίζων ἐντεῦθεν τὰ λυπηρά*⁵⁸. Ἡ ἴδια ἐπιστολή μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ μοναχός Θεόκτιστος εἶχε ἐξοριθεῖ τρεῖς φορές, χωρὶς νά ἀναφέρονται οἱ ἀκριβεῖς λόγοι καὶ ὁ τόπος τῆς ἐξορίας του⁵⁹. Μόνο ὑποθέσεις μποροῦμε νά διατυπώσουμε γιὰ τοὺς τόπους ἐξορίας τοῦ Θεοκτίστου⁶⁰.

Διερευνώντας τὴ σταδιοδρομία τοῦ Θεοκτίστου, ἀπὸ τὴν ἄνοδο καὶ τὴ δράση του ὡς μάγιστρον ἐπὶ Μιχαήλ Α΄, ὡς τὴν ὑποχρεωτική του εἰσοδο σέ μοναστήρι, παρακολουθοῦμε παράλληλα τὴν πολιτική δράση τοῦ Θεοδώρου Στουδίτη καὶ ταυτόχρονα τὴν πορεία τοῦ Βυζαντίου πρὸς τὴ δεύτερη Εἰκονομαχία. Παρακολουθοῦμε τὴν ἐμφανῆ ἐξασθένηση τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θεσμοῦ καὶ τὴν ἀντίστοιχη ἐνίσχυση τῆς Συγκλήτου καὶ τῶν φανατικῶν μοναχῶν, μέσα ἀπὸ τὴ συνεργασία τοῦ μαγίστρου Θεοκτίστου μέ τὸ Θεόδωρο Στουδίτη στὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Α΄.

⁵⁷. *ἀεὶ γάρ σε ὁρῶ κατὰ νοῦν, περιπονόμενος ἐν τῇ διοικήσει σου πῶς τὰ κατὰ ψυχὴν, πῶς τὰ κατὰ σῶμα*: Ἐπιστολή ἀρ. 1232-3. Ἀξιζει νά παρατηρηθεῖ ὅτι ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ τὸ ἴδιο ρῆμα καὶ στήν Ἐπιστολή ἀρ. 241 πρὸς τὸν μάγιστρο Θεόκτιστο: *ὅτι περ πονομένη ἐστὶν τὰ καθ' ἡμᾶς ἡ μεγίστη σου ὑπεροχή*.

⁵⁸. Ἐπιστολή ἀρ. 1237, 9-10.

⁵⁹. *ἄρτι τρίτον διώκεσαι διὰ Κύριον, τρίπλοκον ἔξεις τὸν στέφανον*: Ἐπιστολή 12311-12.

⁶⁰. Στὴν *Μικρὰ Κατήχηση* τοῦ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΣΤΟΥΔΙΤΗ (ἀρ. 84, ἐκδ. Ν. ΣΚΡΕΤΤΑ, *Μικρὰ Κατήχησις*, Θεσσαλονίκη 1984) μνημονεύεται κάποιος Θεόκτιστος, ὁ ὁποῖος δέν εἶναι δυνατό ἀπὸ τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα νά ταυτισθεῖ μέ τὸν μάγιστρο Θεόκτιστο. Ὁ FATOUROS, *Epistulae*, τόμ. Α΄, σελ. 238*, σημ. 328 συνδέει τὸν ἀποδέκτη τῆς Ἐπιστολῆς ἀρ. 123 μέ τὸ Θεόκτιστο τῆς Μικρᾶς Κατηχήσεως, χωρὶς νά τοὺς ταυτίζει μέ τὸν μάγιστρο Θεόκτιστο.

Eleonora KOUNTOURA-GALAKI, The magister Theoktistos and Theodore the Studite: Monastic Life and Policy.

The quaestor Theoktistos was among the leading officials who took part in the conspiracy of the logothete Nicephorus against the empress Irene (802). He was identical with the magister Theoktistos who, as a supreme member of the Senate, received in 808 the letter No. 24 by Theodore the Studite. With this letter Theodore hoped that he could persuade magister Theoktistos to intervene to the emperor Nicephorus I, in order to avoid banishment. The magister, however, did not play a prominent role under the reign of Nicephorus and Theodore was forced to abandon the City.

During the brief reign of Michael I, where we can observe the weakening of the imperial institution and the simultaneous uprise of the senatorial power as well as the rise of the fanatic monks (the monastery of Studion experienced a significant prosperity at that time) magister Theoktistos and Theodore the Studite had then powerfully participated in political life and had played a crucial role in it.

Probably the same Theoktistos received one more letter (No 123) by Theodore the Studite after the accession of Leo V.